
The scientific heritage of Uzbekistan anthropologists and their contribution to the development of science

Sulaymanov Amaliddin Nurboyevich
amaliddin19720317@gmail.com
Associate Professor of the Department of
History,
Gulistan State University

Annotation *This article analyzes the formation of the science of anthropology in Uzbekistan, the stages of its development, and the scientific activities of Uzbek anthropologists in this process. The study highlights the institutional formation of anthropology in the region since the beginning of the 20th century, the emergence of scientific schools, and their significance in studying the ethnogenesis and anthropological composition of the peoples of Central Asia. In particular, the scientific research of L.V. Oshanin, one of the founders of anthropology in Uzbekistan, and representatives of his scientific school - Q.N. Najimov, T.P. Kiyatkina, B.Kh. Karmisheva, O.A. Sukhareva, T.K. Khodzhayev and other scientists - is analyzed. It is argued that the anthropological expeditions, craniological and paleoanthropological studies conducted by these scientists, as well as scientific work on the anthropological composition and ethnic history of the peoples of Central Asia, made a significant contribution to the development of regional anthropology. The article also shows the formation of anthropology as a scientific school in Uzbekistan, the traditions of the teacher-student relationship, and the important role of the scientific heritage of these scientists in the development of modern scientific research. The results of the research serve as an important scientific source in studying the anthropological characteristics and ethnogenesis processes of the peoples of Uzbekistan and Central Asia.*

Keywords *Uzbekistan, Central Asia, anthropology, ethnogenesis, craniology, scientific school*

O'zbekiston antropologlarining ilmiy merosi va fan taraqqiyotiga qo'shgan hissasi

Sulaymanov Amaliddin Nurboyevich
amaliddin19720317@gmail.com
"Tarix" kafedrasida dotsenti,
Guliston davlat universiteti

Annotatsiya *Mazkur maqolada O'zbekistonda antropologiya fanining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari hamda ushbu jarayonda o'zbekistonlik antropolog olimlarning ilmiy faoliyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda XX asr boshlaridan boshlab mintaqada antropologiya fanining institutsional shakllanishi, ilmiy maktablarning vujudga kelishi va ularning Markaziy Osiyo xalqlarining etnogenezi hamda antropologik tarkibini o'rganishdagi ahamiyati yoritilgan. Xususan, O'zbekistonda antropologiya fanining asoschilaridan biri bo'lgan L.V. Oshanin hamda uning ilmiy maktabi vakillari – Q.N. Najimov, T.P. Kiyatkina, B.X. Karmisheva, O.A. Suxareva, T.K. Xodjayov va boshqa olimlarning ilmiy tadqiqotlari tahlil qilinadi. Mazkur olimlar tomonidan olib borilgan antropologik ekspeditsiyalar, kraniologik va paleoantropologik tadqiqotlar, shuningdek Markaziy Osiyo xalqlarining antropologik tarkibi va etnik tarixiga oid ilmiy ishlari mintaqada antropologiyasi rivojiga katta hissa qo'shgan asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada O'zbekistonda*

antropologiya fanining ilmiy maktab sifatida shakllanishi, ustoz-shogird an'analari hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar rivojida ushbu olimlarning ilmiy merosi muhim o'rin tutishi ko'rsatib beriladi. Tadqiqot natijalari O'zbekiston va Markaziy Osiyo xalqlarining antropologik xususiyatlari hamda etnogenez jarayonlarini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar O'zbekiston, Markaziy Osiyo, antropologiya, etnogenez, kraniologiya, ilmiy maktab

Научное наследие узбекских антропологов и их вклад в развитие науки

Сулейманов Амалиддин Нурбоевич

amaliddin19720317@gmail.com

Доцент кафедры «История»,

Гулистанский государственный университет

Аннотация В данной статье анализируется формирование науки антропологии в Узбекистане, этапы её развития и научная деятельность узбекских антропологов в этом процессе. Исследование освещает институциональное формирование антропологии в регионе с начала XX века, появление научных школ и их значение в изучении этногенеза и антропологического состава народов Центральной Азии. В частности, анализируются научные исследования Л.В. Ошанина, одного из основателей антропологии в Узбекистане, и представителей его научной школы – К.Н. Наджимова, Т.П. Кияткиной, Б.Х. Кармишевой, О.А. Сухаревой, Т.К. Ходжаева и других учёных. Утверждается, что антропологические экспедиции, краниологические и палеоантропологические исследования, проведённые этими учёными, а также научные работы по антропологическому составу и этнической истории народов Центральной Азии внесли значительный вклад в развитие региональной антропологии. В статье также рассматривается формирование антропологии как научной школы в Узбекистане, традиции взаимоотношений учителя и ученика, а также важная роль научного наследия этих ученых в развитии современных научных исследований. Результаты исследования служат важным научным источником при изучении антропологических особенностей и процессов этногенеза народов Узбекистана и Центральной Азии.

Ключевые слова Узбекистан, Центральная Азия, антропология, этногенез, краниология, научная школа

Kirish

XX asr boshlarida faoliyat ko'rsatgan ilmiy jamoalar, mehnatning taqsimoti va kooperatsiyasi natijasida, yangi bilimlarni yaratish maqsadidagi ilmiy faoliyatning asosiy bo'linmalariga aylana boshlaydi. Bunday ilmiy jamoalarning shakllaridan biri – maktab, yangi

bilimlarni yaratish, tarqatish funksiyasini bajaradigan tadqiqotchilar jamoasi hisoblanadi.

Tarixan shakllangan va bugungi kun sharoitida rivojlanayotgan maktab tushunchasi, kundalik hayotda ro'y berayotgan ilmiy tadqiqotlarda, fan tarixida muhim o'rin tutadi.

Aynan maktablar fanda avlodlar uzluksizligi an'analarini, dunyoqarashlarini qo'llab-quvvatlaydi. Ilmiy jamiyat me'yorlari, qadriyatlarini, ilmiy tadqiqotlarni olib borish san'ati, motivatsiyalari, yangi ilmiy g'oyalarni ilgari surish, ularni nazariy jihatdan asoslash va tajriba yo'li bilan isbotlash, amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlarini yaratib beradi. Shu bois bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning ilmiy sohadagi siyosati, ilmiy maktablarni qo'llab-quvvatlashga qaratilayotganligi bejiz emas.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda, O'zbekiston antropologiya fanining vakillari va ularning fan rivojidadagi o'rniga baho berish lozim.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

O'zbekiston va Markaziy Osiyo hududida antropologiya fanining rivojlanishi ko'plab olimlarning ilmiy tadqiqotlari asosida o'rganilgan. Xususan, V.V. Ginzburg va T.A. Trofimovalarning paleoantropologiyaga oid ishlari mintaqa xalqlarining antropologik tarkibi va etnogenezinini tadqiq etishda muhim ilmiy manba hisoblanadi. Shuningdek, L.V. Oshanin, Q.N. Najimov, T.P. Kiyatkina, B.X. Karmisheva, O.A. Suxareva va T.K. Xodjayov kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlari O'zbekistonda antropologiya fanining shakllanishi va rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ularning ishlari Markaziy Osiyo xalqlarining antropologiyasi, etnik tarixi va madaniy xususiyatlarini o'rganishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida tarixiy-tahliliy, qiyosiy-tarixiy hamda tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi. Mazkur metodlar yordamida antropologiya fanining rivojlanish bosqichlari, olimlarning ilmiy faoliyati va ularning fan taraqqiyotiga qo'shgan hissasi tahlil qilindi.

Tahlil va Natijalar

XIX asrning ikkinchi yarmida, 1884-yil 9-mart kuni Turkiston o'qituvchilar seminariyasi o'qituvchisi, Vasiliy Fyodorovich Oshanin oilasida Lev ismli o'g'il dunyoga keladi. Lev, 1903-yilda Toshkent shahrida o'rta maktabni

tamomlab, Sankt-Peterburg universitetining biologiya fakultetiga o'qishga kiradi (Миклашевская, 1962, с. 21). 1912-yilda harbiy-tibbiyot Akademiyasini tamomlaydi. O'z vaqtida professorlar V.T. Shevyakov, V.M. Bexterevlar qo'lida tahsil olib, ko'plab amaliy mashg'ulotlarda ishtirok etgan L.V. Oshaninining pedagogik va ilmiy faoliyatining boshlanishi 1918-1919-yillarga to'g'ri kelib, bu davrda u boshqa mutaxassislar bilan birgalikda Toshkent shahrida o'lkaning oliy tibbiyot maktabiga asos soladi va u yerda o'qituvchilik qila boshlaydi. Toshkent universitetida tibbiyot fakultetini tashkil qilishda ishtirok etib, bir qancha muddat shu fakultetning dekani lavozimida ishlaydi. XX asrning 20-yillarining boshlaridan antropologiya bilan shug'ullanishni boshlab, o'zini ushbu fan rivojiga bag'ishlaydi.

Uning antropologiya sohasidagi faoliyatining boshlanishi 1920-1921-yillarga to'g'ri keladi. O'sha davrda Toshkentda antropologik muassasalar va ekspeditsiyalar bo'lmaganligi sababli, mintaqaning turli hududlariga uyushtirilgan tibbiyot ekspeditsiyalarida shifokor sifatida ishtirok etib, antropologik materiallar to'plash bilan jiddiy shug'ullanadi (Миклашевская, 1962, с. 22). O'rta Osiyo davlat universiteti qoshida Antropologiya kafedrasini tashkil qilishda bosh-qosh bo'lib, sohaning fan sifatida rivojlanishida katta hissa qo'shadi. 1925-yilning kuzidan boshlab, Sharq va Tibbiyot fakultetlarida talabalarga O'rta Osiyo xalqlari antropologiyasi va etnogenezi bo'yicha ma'ruzalar o'qishni boshlaydi. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi, biologiya fanlari doktori., professor, 1939-1961-yillarda Toshkent davlat universiteti, "Antropologiya" kafedrasi mudiri lavozimida mehnat qiladi (Миклашевская, 1962, с. 24). L.V. Oshanin pedagogik va ilmiy faoliyati davomida 60 dan oshiq ilmiy ishlarni chop ettiradi (Кияткина, 1996).

Ular asosan O'rta Osiyo xalqlari antropologiyasi va etnik tarixining dolzarb masalalariga bag'ishlanganligi bilan alohida

ahamiyatga ega ekanligini bugungi kunda ham yo'qotmagan. L.V. Oshanin, O'rta Osiyo xalqlari antropologik tarkibi va etnogenezi, Janubiy Tojikiston tojiklari va o'zbek qabilalari antropologik tarkibi va etnogenezi masalalari, G'arbiy Pomir eroniy qabilalari, Antropologik taqqoslash tadqiqotlari mavzusida 50 dan ortiq ilmiy asarlar chop etadi. 1953-yilda uning O'zbekiston antropologi V.Ya. Zezenkova bilan birgalikda mintaqa va unga tutash hududlarning olti mingdan ziyod aholisi o'rtasida olib borilgan antropologik tadqiqotlari natijalarini o'z ichiga olgan "O'rta Osiyo xalqlari etnogenezi masalalari antropologik ma'lumotlar asosida" nomli kapital asari chop etiladi. Uning O'rta Osiyo aholisi antropologik tarkibi va uni xalqlarining etnogenezi nomli uch tomlik asari (1957-1959-yy) dunyo etnik antropologiyasi fanining rivojiga salmoqli hissa qo'shadi. Asarda O'rta Osiyo aholisi tarkibi beshta antropologik (bitta mo'g'uliy va to'rtta yevropeoid) tipga ajratilib, ularning mintaqa bo'ylab paydo bo'lishlari va joylashish areallari ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek asarda, O'rta Osiyoning barcha qadimgi hududlarida O'rta Osiyo ikki daryo oralig'i yevropeoid tipi vakillari hisoblangan, qadimda yashagan mahalliy Xorazm-So'g'd-Baqtriya aholisining ajdodlari hisoblanmish tojik va o'zbeklar bu tipning vakillari ekanligi asoslab beriladi. Mintaqaning qozoq va qirg'iz xalqlari, L.V. Oshanin tadqiqotlariga ko'ra, katta mo'g'uliy tip variantlaridan biriga mansub deb e'tirof etiladi. Shuni alohida qayd etish lozimki, O'zbekistonning birinchi antropologining ushbu klassifikatsiyasi, mintaqada olib borilgan keyingi antropologik tadqiqotlar davomida asos sifatida qabul qilinadi (Гинзбург & Трофимова, 1972; Зезенкова, 1968, с. 19-24; Наджимов, 1952, с. 272-275; Ходжайов, 1980; Хўжайов & Хожайова, 1995).

O'zbekistonning birinchi antropologini pedagogik va ilmiy faoliyati to'g'risida ko'p gapirish mumkin. Ammo shu yerda bu olimning asosiy mehnatlariga to'xtalib o'tishni joiz deb topdik. 1939-yil 29-sentyabrda, Oliy

Attestatsiya Komissiyasi L.V. Oshaninga doktorlik dissertatsiyasini yoqlamasidan, biologiya fanlari doktori ilmiy darajasini beradi. Shu yilning o'zida u, sobiq ittifoqda ikkinchi hisoblangan, O'rta Osiyo davlat universitetining "Antropologiya" kafedrasining mudiri lavozimini egallaydi. 1942-yildan boshlab u, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Tarix va arxeologiya institutining katta ilmiy xodimi sifatida faoliyatini davom ettiradi. 1946-yilda unga O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan fan arbobi unvoni beriladi. 1955-yilda L.V. Oshanin, O'zbekiston Oliy Kengashi deputatligiga saylanadi. 1959-yilda olimning asosiy ilmiy mehnati mahsuli bo'lgan "O'rta Osiyo aholisining antropologik tarkibi va etnogenezi" nomli uch tomlik asarlari chop etiladi. O'zbekistonda antropologiya fanining vujudga kelishi va rivojlanishida katta hissa qo'shgan olim, L.V. Oshanin 1962-yil yanvar oyida Toshkent shahrida vafot etadi.

Shu o'rinda, O'zbekistonda antropologiya fanining vujudga kelishi va rivojlanishida hissa qo'shgan, mamlakatning birinchi antropologi L.V. Oshaninga hamda uning hamkasblariga, O'zbekiston antropologlarini tarbiyalab voyaga yetkazgan oliy maskan, O'zbekiston milliy universitetida 2020-yilda tashkil etilgan "Antropologiya va etnologiya" kafedrasida qoshida O'zbekistonda antropologiya fanining 100 yilligi munosabati bilan xotira taxtasini tashkil qilish maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Bundan 103 yil avval, 1920-yil 15-oktyabrda o'zbek antropologi, tarix fanlari nomzodi, Najimov Qodir Najimovich Toshkent shahrida, hunarmand oilasida dunyoga keladi. Ikkinchi jahon urushida ishtirok etgandan so'ng, 1949-yilda O'rta Osiyo Davlat universitetining (SAGU) biologiya fakultetini tamomlaydi, uning eng yaqin ustozlari b.f.d., professor L.V. Oshanin va akademik T.Z.Zohidovlar hisoblangan. 1949-1951-yillarda O'rta Osiyo davlat universiteti aspiranturasida tahsil olgach, 1953-yilda "Surxondaryo viloyatining ayrim xalqlarining antropologik tarkibi va ularning etnogenezi masalalari antropologik ma'lumotlar asosida"

mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasini himoya qiladi.

1952-1953-yillarda – O'rta Osiyo davlat universiteti Antropologiya kafedrasida assistenti, 1953-yil oktyabrdan katta o'qituvchi, 1956-1963-yillarda Antropologiya va umurtqali hayvonlar zoologiyasi kafedrasida dotsenti. 1959-1965-yillarda Toshkent davlat universiteti Biologiya va tuproq fakulteti dekani vazifalarida unumli mehnat qiladi.

1950-1959-yillarda FA Tarix va arxeologiya instituti va SAGU Antropologiya bo'limi (Toshkent va Surxondaryo viloyatlari, Turkmanistonning turli viloyatlari)ning antropologik ekspeditsiyalariga rahbarlik qiladi. 1959-yilda G'arbiy Sibirga uyushtirilgan antropologik ekspeditsiya rahbari sifatida faoliyat ko'rsatadi. Antropologiyaga oid bir qator ilmiy tadqiqotlar, jumladan, "Surxondaryo viloyati aholisining antropologik tarkibi" (1958) monografiyasi muallifi hisoblanadi. N.V. Kolesnikovning "Odam anatomiyasi" darsligini o'zbek tiliga tarjima qilgan. "O'zbek maktablarida bolalar – maktab o'quvchilarining jismoniy rivojlanishi dinamikasi" mavzusida ilmiy tadqiqotlar olib borgan.

Mintaqa, xususan O'zbekiston antropologiyasi bo'yicha qator fundamental asarlar muallifi. Jumladan: Антропологические материалы к проблеме этногенеза некоторых народов "Средней Азии (узбеков, таджиков, туркмен и дунган), Антропологический состав некоторых народов Сурхандарьинской области и вопросы их этногенеза в свете данных антропологии, О черепках Зливкинского могильника, Антропологический состав населения Сурхандарьинской области (в связи с некоторыми вопросами этногенеза), О происхождении человека" mavzularida olib borgan ilmiy tadqiqotlar, fundamental ilmiy ishlari chop etilgan.

Olim "1941-1945-yillardagi urushda Germaniya ustidan qozonilgan g'alaba uchun", "1941-1945-yillardagi Ulug' Vatan urushidagi g'alabaning yigirma yilligi" medallari bilan taqdirlangan. O'zSSR Oliy Kengashi

Prezidiumining ikkita Faxriy yorlig'i va O'zSSR Siyosiy ilmiy bilimlarni tarqatish jamiyatining tashakkurnomasi bilan taqdirlangan.

Olim to'g'risida uning talabalari shunday eslashadi: "Qodir Najimovich Nadjimov o'qigan "Markaziy Osiyo antropologiyasi" kursini tinglash juda ham qiziqarli edi. U O'rta Osiyo xalqlari antropologiyasining chinakam bilimdoni va Antropologiya kafedrasining asoschisi, atoqli toshkentlik olim Lev Vasilievich Oshaninning eng bilimdon shogirdi edi" deb yozgan edi (Ртвеладзе, 2012, с. 87) taniqli olim E. Rtveladze.

O'zbekistonda antropologiya fanining rivojlanishida munosib hissa qo'shgan olim, Tatyana Petrovna Kiyatkina, O'rta Osiyo davlat universitetining biologiya fakultetini tamomlagan. O'zbekistonda antropologiya fanining asoschisi, Antropologiya kafedrasining mudiri, L.V. Oshaninning shogirdlaridan biri bo'lgan.

Markaziy Osiyo xalqlari antropologiyasi va etnik tarixi bo'yicha ko'plab ilmiy nashrlar muallifi. 1966-yilda arxeologik qazishma ishlarida izlab topgan paleoantropologik materiallar asosida tojiklarning antropologik tipini shakllanishi mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini yoqlaydi. T.P. Kiyatkina Markaziy Osiyo xalqlari antropologiyasi bo'yicha ko'plab ilmiy asarlar muallifi hisoblanadi.

Uning "Tojikiston paleoantropologiyasiga oid ashyolar", "Bronza davri Markaziy Osiyoning g'arbiy hududlari paleoantropologiyasi" kabi fundamental ishlari mintaqada antropologiya fanining rivojlanishiga hissa qo'shib, bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

B.X. Karmisheva 1940-1945-yillarda O'rta Osiyo davlat universitetining tarix fakulteti talabasi, 1945-1950-yillarda Tojikiston FA ilmiy xodimi, 1951-1956-yillarda Tojikiston FA ilmiy kotibi, katta ilmiy xodimi, 1950-1951-yillarda aspirant, 1956-1957-yillarda kichik ilmiy xodim, 1957-1982-yillarda katta ilmiy xodim, 1982-2000-yillarda etnografiya instituti, O'rta Osiyo va Qozog'iston bo'limi yetakchi ilmiy xodimi

lavozimlarida mehnat qiladi. 1951-yilda "Uzбеки-локайцы Южного Таджикистана. Историко-этнографический очерк животноводства в дореволюционный период" mavzusida nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan. 1978-yilda "Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана. По этнографическим данным" mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qiladi. 1945-1988-yillar oralig'ida O'rta Osiyoning turli hududlariga 25 marotaba ekspeditsiyalar uyushtirib, ilmiy faoliyati davomida, Markaziy Osiyo xalqlari tarixi va etnografiyasi bo'yicha tadqiqotlar olib boradi va "О некоторых древних тюркских племенах в составе узбеков: по этнографическим данным", "Среднеазиатские арабы", "Узбеки-локайцы Южного Таджикистана", "Население. Этнографические очерки узбекского сельского населения", "Очерки этнической истории южных районов Таджикистана и Узбекистана", "Следы средневековых этнонимов и антропонимов в узбекских генеалогиях", "Кочевая степь" Мавераннахра и ее население в конце XIX - начале XX в по этнографическим данным", "Узбеки", "К этнической истории туркмен Среднеазиатского междуречья" kabi fundamental asarlar yaratadi, O'zbekistonda antropologiya fanining rivojida, mintaqa xalqlarini tadqiq qilishda soha vakillari, olimaning ilmiy tadqiqot ishlaridan keng foydalanib kelishadi (Губаева, 2001, с. 25-32; Лунина, 2018, с. 17-23).

O.A. Suxareva, 1925-yilda O'rta Osiyo davlat universitetining Sharq fakultetini tamomlagan. 1925-1926, 1927-1930-yillarda o'qituvchi, 1934-1946-yillarda Samarqanddagi o'zbek xalqi madaniyati muzeyining xodimi lavozimlarida mehnat qiladi. Bir vaqtning o'zida Pedagogika instituti va O'zbek davlat universitetlarida, Tarix fakultetlarida talab-yoshlarga dars beradi. 1946-1967-yillarda O'zbekiston FA, Tarix va arxeologiya instituti katta ilmiy xodimi, Etnografiya sektori mudiri lavozimlarida mehnat qiladi. L.V. Oshanin,

V.Ya. Zezenkovalarning shogirdi hisoblanadi. 1940-yilda Leningrad davlat universitetida "Пережитки анимизма у равнинных таджиков" mavzusida nomzodlik, 1962-yilda Etnografiya institutida "Позднефеодальный город Бухара конца XIX - начала XX в." mavzusida doktorlik dissertatsiyasini himoya qiladi. Ilmiy faoliyati davomida Markaziy Osiyo xalqlari tarixi va etnografiyasi mavzusida tadqiqotlarni davom ettiradi (Тишков & Тумаркин, 2004). Mintaqa xalqlari antropologiyasi va etnik tarixiga oid "Древние черты в формах головных уборов народов Средней Азии", "Прошлое и настоящее селения Айкыран", "К истории городов Бухарского ханства (историко-этнографические очерки)", "Бухара. XIX - начало XX в. (Позднефеодальный город и его население)", "Пережитки демонологии и шаманства у равнинных таджиков", "Вопросы изучения костюма Средней Азии" kabi materiallari chop etilgan (Тишков & Тумаркин, 2004, с. 518-520).

O'zbekistonda antropologiya fanining rivojlanishiga, uning fan sifatida dunyoga tanilishida katta hissa qo'shgan, o'zbek antropologlaridan biri Telman Qosimovich Xodjayov, 1938-yil 8-mart kuni O'zbekistonning Qoraqalpog'iston Respublikasi, To'rtko'l tumani, Sho'raxon qishlog'ida tug'ilgan. 1957-yilda Toshkent davlat universitetining Biologiya-tuproqshunoslik fakultetiga o'qishga qabul qilingan. 1963-yil o'qishni tamomlagandan so'ng, Nukus shahridagi O'zbekiston Fanlar Akademiyasining Qoraqalpoq filialining Tarix, til va adabiyot instituti bo'limida laborant bo'lib ishlagan (Герасимова, 2023, с. 7-14).

1957-yilda T.Xodjayov, Qoraqalpog'iston davlat universitetining tabiiy-geografiya fakultetining biologiya ta'lim yo'nalishiga o'qishga qabul qilinadi. 1960-yilda antropolog mutaxassisligiga talab yuqori bo'lganligi va kadrlar yetishmasligini oldini olish maqsadida iste'dodli T.K. Xodjayov, 3-kursdan o'qishini Toshkent davlat universitetining biologiya-tuproq fakultetiga, antropologiya sohasida

davom ettirish maqsadida ko'chiradi. Uning ustoz va murabbiylari L.V. Oshanining shogirdlari V.Ya. Zezenkova va Q.N. Najimovlar bo'lishgan. O'qishni tamomlagandan so'ng Telman Qosimovich, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Qoraqalpoq filialining tarix, til va adabiyot institutiga kichik ilmiy xodim vazifasiga ishga qabul qilinadi. Antropolog sifatida ko'plab ekspeditsiyalarda ishtirok etib, ma'lum miqdordagi paleoantropologik materiallarni to'playdi. Ammo o'ziga professional mahoratning yetishmayotganligini sezgan holda u, Moskva etnografiya institutining antropologiya ixtisosligi bo'yicha aspiranturasiga kirishga harakat qiladi. 1964-1966-yillarda Fanlar Akademiyasi, Etnografiya instituti Leningrad antropologiya bo'limi aspiranti sifatida faoliyat ko'rsatib, 1968-yil Moskva shahrida "Формирование антропологического состава населения Южного Приаралья (Миздахкан)" mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasini muvaffaqiyatli himoya qiladi va 1968-yilda Nukusga qaytib, 1972-yilgacha O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Qoraqalpoq filialida oldin kichik, so'ngra katta ilmiy xodim sifatida faoliyat ko'rsatadi.

1972-yildan T.Xodjayovning ijodi va ilmiy faoliyatining Samarqand davri boshlanadi. U antropolog V.Ya. Zezenkovaning tavsiyasi bilan Samarqandda, akademik Ya. G'ulomov tashabbusi bilan qayta tashkil etilgan Arxeologiya institutida ishlashga taklif etiladi. Bu yerda u o'n yil antik arxeologiya bo'limida antropolog sifatida, katta ilmiy xodim lavozimida mehnat qilib, materiallar yig'ish maqsadida tashkil etilgan barcha ekspeditsiyalarda ishtirok etadi. Doimiy ish joyida vazifalarning ko'pligiga qaramasdan, T.K. Xodjayov ko'plab paleoantropologik materiallarni to'plash maqsadida nafaqat O'zbekiston, balki mintaqamizning Tojikiston, Qozog'iston, Turkmaniston, Qirg'iziston Respublikalarida shuningdek, Ukraina, Shimoliy Kavkazdagi ilmiy ekspeditsiyalarda faol ishtirok etadi. To'plangan materiallar asosida "Палеоантропология Средней Азии и

этногенетические проблемы" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasini 1982-yilda Moskvada muvaffaqiyatli himoya qiladi. XX asrning 80-yillaridayoq T.Xodjayov, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi, Arxeologiya instituti qoshida etnik antropologiya bo'limini ochish taklifi bilan chiqqan edi. Bu taklif tarixchi olim, tarix fanlari doktori., professor, akademik A.A. Asqarov tomonidan iliqlik bilan kutib olinib, har tomonlama qo'llab-quvvatlanadi. Shundan so'ng T. Xodjayov V.P. Alekseev bilan birgalikda somatologik, dermatoglik, odontologik va serologik tadqiqotlarni o'z ichiga olgan kompleks dasturni ishlab chiqishadi (Сайпов, 2023, с. 15-18).

1984-yildan to 1989-yilgacha, Toshkentga ko'chib o'tguniga qadar, etnik antropologiya bo'limining rahbari sifatida mehnat qiladi. Ushbu vaqt oralig'ida, Markaziy Osiyoning 50 dan ortiq etnohudud aholisini tadqiq qilishni tashkil etish va o'tkazishga muvaffaq bo'linadi. Kompleks dastur asosida o'n mingdan oshiq aholi o'rganiladi, ularni nikoh aloqalari, xo'jalik va madaniy hayotlari to'g'risida etnografik ma'lumotlar to'planadi.

1989-yil kuzida, T.K. Xodjayov Toshkent davlat universitetiga ishga taklif qilinadi. Shu vaqtdan boshlab u ToshDU, Tarix fakultetining "Qadimgi dunyo, o'rta asrlar va etnografiya" kafedrasini professori vazifasini bajaruvchi lavozimida, 1993-yil professor ilmiy unvonini olgandan so'ng, 1994-yildan to oltmish yoshni qarshi olib, Sankt-Peterburgga ko'chib ketgan davrigacha shu kafedraning mudiri lavozimida mehnat qiladi. Ushbu davrdagi olimning ilmiy tadqiqot va ma'naviy hayoti sermahsul bo'ladi. Tarix, biologiya, psixologiya fakultetlari talabachilari uchun, "Antropologiya asoslari", "Jismoniy antropologiya asoslari", "O'zbekistonda tarixiy fanlarning dolzarb muammolari", "O'rta Osiyo xalqlarining etnogenezi va etnik tarixi", "Dunyo turkiy tilli xalqlarining etnogenezi va etnik tarixi" kabi umumiy va maxsus kurslar ishlab chiqildi. Ushbu kurslarni olim, O'zbekistonning deyarli barcha oliy ta'lim muassasalarida, Markaziy Osiyoning boshqa mintaqalarida hamda xorijda

o'qib, talaba-yoshlar va mutaxassislarga o'ziga xos metodik yordam ko'rsatishni yo'lga qo'yadi. Uning ilmiy va lavozim pilapoyasi doimiy ravishda ko'tarilib boradi. U Markaziy Osiyo antropologiyasi sohasida yirik bilimdon-mutaxassis hisoblanib, bibliografik ro'yxati 200 dan oshiq bo'lgan boy kraniologik kolleksiyasini yaratadi (Hodjayova, 2023, s. 127-129).

T.K. Xodjayov xizmatlari O'zbekiston hukumati va xalqaro ilmiy hamjamiyat tomonidan munosib baholanadi. U doimiy ravishda O'zbekiston Oliy Attestatsiya Komissiyasining a'zosi, ko'plab ilmiy Kengashlar a'zosi sifatida mehnat qilib, O'zbekiston Respublikasining Abu Rayxon Beruniy nomli davlat mukofoti bilan, 1995-yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Faxriy Yorlig'i bilan taqdirlanadi.

1998-1999-yillarda Rossiya Fanlar Akademiyasi, Etnologiya va antropologiya institutining O'rta Osiyo va Qozog'iston bo'limi yetakchi ilmiy xodimi, 2000-yildan 2008-yilgacha shu institutning jismoniy antropologiya bo'limi yetakchi ilmiy xodimi, 2008-yildan to umrining oxirigacha shu bo'limning bosh ilmiy xodimi lavozimlarida samarali mehnat qiladi (Герасимова, 2023, с. 12).

T.Q. Xodjayov, 2022-yil 18-yanvar kuni Moskva shahrida, 84 yoshida vafot etadi.

O'zbekiston antropologiya fanining rivojida o'zining o'rniga ega bo'lgan yana bir antropolog, T.K. Xodjayovning shogirdi S.I. Mustafaqulov hisoblanadi. Olim uzoq yillar davomida mintaqaning, xususan O'zbekiston aholisining antropologiyasi va etnik tarixi

bo'yicha tadqiqotlar olib bormoqda. Формирование антропологических особенностей населения Согда, Старый Термез (К антропологии населения Бактрии-Тохаристана), Формирование человеческих популяций Южной и Центральной Азии (The Formation of Human Populations in South and Central Asia) mavzularidagi tadqiqotlari chop etilgan (Hodjayov & Mустафакулов, n.d.).

Ushbu tadqiqot, Shimoliy Amerika, Yevropa, Markaziy va Janubiy Osiyo paleogenetik, arxeolog, antropolog va etnograflarining jamoaviy faoliyati mahsuli bo'lib, bugungi kunda antropologlar va sohaning boshqa mutaxassislari uchun aholining antropologiyasi, etnogenezi, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda antropolog-olim S.I. Mustafaqulov o'zining ilmiy tadqiqot ishlarini, Samarqand shahridagi Afrosiyob davlat muzeyi direktori sifatida davom ettirib kelmoqda.

Xulosa va Takliflar

Xulosa qilib aytish mumkinki, Yangi O'zbekiston sharoitida, ilmiy maktab, ilmiy maktab rahbari deb atash huquqini da'vo qilayotgan ilmiy, o'quv va tadqiqot jamoalarining paydo bo'layotganligi quvonarli hol. O'zbekistonda antropologiya fanining vujudga kelishi, uning fan sifatida rivojlanishi va maktab darajasiga ko'tarilishida shu sohada uzoq yillar, uzluksiz ravishda ilmiy tadqiqotlar olib borgan va nafaqat O'zbekiston balki Markaziy Osiyo mintaqasi xalqlari to'g'risidagi fundamental natijalari bilan maktab maqomiga ko'tarilishiga muhim hissa qo'shgan fan vakillarining o'rni va xizmati katta hisoblanadi.

References:

1. Библиография научных работ лауреата государственной премии им. Абу-Райхана Беруни, доктора исторических наук, профессора Ходжайова Тельмана Касимовича. (2023). *Российский журнал физической антропологии*, (1), 127-129.
2. Герасимова, М. М. (2023). К 85-летию со дня рождения Тельмана Касимовича Ходжайова. *Российский журнал физической антропологии*, (1), 7-14.
3. Гинзбург, В. В., & Трофимова, Т. А. (1972). *Палеоантропология Средней Азии*. Наука.

4. Губаева, С. С. (2001). Балкис Халиловна Кармышева. *Этнографическое обозрение*, (3), 25-32.
5. Зезенкова, В. Я. (1968). *К этногенезу расового типа среднеазиатского междуречья*. В Проблемы археологии Средней Азии: Тезисы докладов (с. 19-24).
6. Кияткина, Т. П. (1996). *Памяти посвящается. Антрополог Лев Ошанин*. В Н. В. Фролов (сост.), Владимирский родословец (Вып. 1). ТОО «БЭСТ-В».
7. Лунина, Е. (2018). *О Балкис Халиловне Кармышевой*. В Т. В. Котюкова (отв. ред. и сост.), Оазисы шелкового пути: Современные проблемы этнографии, истории и источниковедения народов Центральной Азии: К 100-летию доктора исторических наук Балкис Халиловны Кармышевой (с. 17-23). Исламская книга.
8. Миклашевская, Н. Н. (1962). Памяти Л. В. Ошанина. *Вопросы антропологии*, 12, 21-24.
9. Наджимов, К. (1952). Антропологические материалы к проблеме этногенеза некоторых народов Средней Азии. *Сборник трудов аспирантов САГУ*, 1, 272-275.
10. Ртвеладзе, Э. (2012). *Respice post te, или Академик Массон и другие*. Восток Свыше, XXVI, 87.
11. Сайпов, С. Т. (2023). Мои встречи с Тельманом Касимовичем. *Российский журнал физической антропологии*, (1), 15-18.
12. Тишков, В. А., & Тумаркин, Д. Д. (2004). *Выдающиеся отечественные этнологи и антропологи XX века*. Наука.
13. Ходжайов, Т. К. (1980). *К палеоантропологии древнего Узбекистана*. Фан.
14. Ходжайов, Т. К., & Мустафакулов, С. И. (n.d.). *Формирование антропологических особенностей населения Согда*. Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН.
15. Хўжайов, Т. К., & Хожайова, Г. К. (1995). *Ўзбек халқининг антропологияси ва этник тарихи*. ТошДУ нашриёти.